

LA LLENGUA SUBLIMADA:
ELS DISCURSOS SOBRE EL VALENCIÀ
A L'ÈPOCA DE MAIANS

Josep J. CONILL

(Text de la conferència pronunciada per l'autor el dia 26 de juny del 1999 a la Sala Ausiàs March del Centre Cultural de la Fundació Bancaixa (València), en el marc de la *Jornada sobre Gregori Maians*, organitzada per l'Associació Cultural DIR amb motiu de la commemoració de l'any del tricentenari del naixement d'aquest il·lustrat valencià).

Hauré de començar potser argumentant l'oportunitat d'incloure el tema que tractaré a continuació dins el marc de la present jornada, dedicada a commemorar el tricentenari del naixement de Gregori Maians. La *captatio benevolentiae* em sembla inexcusable en la mesura en què la vinculació entre el tema de la meua conferència i el propòsit que ens reuneix avui ací no resulta obvi, al contrari del que s'esdevé amb les intervencions dels qui m'han precedit i em seguiran en l'ús de la paraula. De fet, estic segur que, entre el públic, no faltarà tampoc qui s'hagi preguntat què tenen a veure els discursos sobre el valencià a l'època de la Il·lustració amb l'autor dels *Orígenes de la lengua española*. La meua resposta a la qüestió anirà apareixent al llarg de la conferència i haurà de ser per força ambivalent i matisada —i (per què no reconèixer-ho?) també una mica interessada.

D'entrada, començaré per admetre sense embuts el lloc perifèric o subsidiari que la reflexió sobre el valencià juga dins l'extens i polifacètic corpus maiansià, on l'assumpte només apareix tractat en comptadíssimes ocasions (Martínez Alcalde, 1992). Podríem lamentar aquesta manca d'interès, que potser ens ha privat d'un cúmul d'estudis que podrien haver estat decisius a l'hora de suscitar una dedicació seriosa a la recerca sobre l'idioma dels valencians per part dels erudits de l'època, però això equivaldria a ignorar completament el context en què es va gestar l'obra de l'humanista d'Oliva (Balsalobre & Gratacós, 1995). Al llarg d'aquesta intervenció tindrè ocasió de referir-m'hi en més d'una ocasió. De moment, m'accontentaré d'assenyalar ja que el fet que Maians no dedicués al valencià una porció més gran de la seua activitat intel·lectual no té res de sorprenent. O és que els seus contemporanis, tret potser de Carles Ros i Lluís Galiana, van procedir d'una altra manera?

A continuació, passaré a referir-me als motius que em porten a considerar irrecusable la pertinència del meu tema d'avui. Des d'un punt de vista sociolingüístic, sembla cada vegada més evident que la situació minoritària no pot entendre's sense prendre en consideració el procés i les circumstàncies que van desembocar en la instauració de les *llengües nacionals* (Araçil, 1986). En bona lògica, la minorització lingüística caldrà contemplar-la com un avatar d'aquesta història —i, pel que fa al cas espanyol, de la del castellà, és clar. Vet ací, doncs, el meu plantejament: si els discursos sobre la llengua nacional resulten indispensables per copsar el que va succeir amb els idiomes exclosos de tal condició, caldrà pensar correlativament que l'anàlisi dels discursos a què aquests darrers donaven peu podrà resultar-nos també d'utilitat de cara a obtenir un panorama més complet de tot el procés. La revisió de les idees lingüístiques divuitesques sobre el particular, en conseqüència, hauria de constituir un requisit essencial per poder entendre cabalment el camí recorregut pel castellà fins arribar a la seva

posició actual. Al llarg de les pàgines següents, tractaré d'aplicar aquesta hipòtesi als discursos imperants a l'època que va promoure el castellà a la condició de "llengua espanyola" per excel·lència —és a dir, a la Il·lustració—, relegant correlativament la resta de llengües del futur Estat-Nació a la condició de "*idioma antiguo provincial*", per dir-ho amb la coneguda fórmula d'Antoni de Capmany. Crec que és per aquest costat que les meves reflexions poden resultar pertinents ara i ací, atès que una de les figures més insignes de tota aquesta història és, precisament, l'home a qui Amado Alonso (1943: 113) qualificava com "el más ilustre tratadista de la lengua en el siglo XVIII", això és, l'il·lustrat valencià Gregori Maians.

I. PRECAUCIONS I PRECISIONS

Abans d'entrar en la matèria que constitueix pròpiament l'objecte de la meua intervenció, voldria deixar constància, ni que fos de forma molt ràpida, d'una sèrie de problemes metodològics, l'aclariment dels quals resulta indispensable a l'hora d'abordar el tema amb una mínima coherència. En síntesi, jo diria que aquests problemes són dos. En primer lloc, caldria defugir les simplificacions tendencioses d'una (pseudo)sociolingüística —dissortadament massa habitual a casa nostra— que acostuma a confondre la mera taxonomia amb l'explicació sociològica. Liquidar amb l'etiqueta d'*ideologies diglòssiques*, com s'ha fet en ocasions, els discursos sobre el valencià que examinarem tot seguit implica caure de ple en aquest parany, ja que això equival a pretendre explicar-ho tot sense haver gosat entendre res. La mera invocació d'un rètol prodigiós s'erigeix aleshores en l'excusa perfecta per renunciar a l'anàlisi d'una realitat que, per poc que ens hi acostem, es revela frondosa, multiforme i contradictòria.

Igualment rellevant resulta, d'altra banda, la denúncia d'allò que, de manera provisional, anomenaré la *universalització obsessiva* del discurs de la Renaixença (Pérez Ramos, 1996). Si fa un instant he apuntat els perills que impliquen les aproximacions merament tecnocràtiques al tema, ara m'agradaria al·ludir a una fal·làcia hermenèutica massa generalitzada: la tendència a enfocar *tota* la història de la llengua sota el prisma ideològic renaixentista. Segons aquesta "lògica", els punts de vista (o de ceguesa?) característics de la Renaixença acostumen a ser sotmesos a una *absolutització* que els transforma en l'*explanans* indefugible de qualsevol anàlisi històrica. Noteu en quina mesura això suposa atorgar a aquest moviment un estatut epistemològic ambigu, atès que, (1) d'una banda, representa una etapa històrica cronològicament prou ben delimitada, susceptible d'estudi i, en qualsevol cas, ja definitivament closa; i (2) d'altra, gaudeix del rar privilegi de constituir-se en l'*explicador inexplicat*, vertebrador de bona part de les anàlisis sociolingüístiques actuals sobre el català. En aquest sentit, no hi ha dubte que el discurs de la Renaixença ha esdevingut un autèntic obstacle epistemològic, que, de no ser conjurat a temps, amenaça amb fer malbé tots els esforços adreçats a l'aclariment de quina ha estat la història real de la llengua —prescindint de fantasies i mixtificacions. Tal objectiu suposa, doncs, renunciar de manera definitiva i inequívoca a un naturalisme conservador, incapaç de concebre la història si no ho fa a través de la teleologia expressada per l'Esquema de les Tres Etapes (Segle d'Or-Decadència-Renaixença) (Aracil, 1983: 28). Hauríem de reivindicar, per tant, l'adopció d'altres perspectives hermenèutiques més complexes, capaces de donar compte de les causes eficients que actuen sobre la densa trama de continuïtats i discontinuïtats, de pràctiques i discursos, constitutiva de qualsevol procés històric digne de tal nom. Tot això, és clar, sense oblidar l'estudi mateix dels mecanismes ideològics que han afavorit la supervivència del discurs renaixentista més enllà de l'àmbit que li era cronològicament propi.

Fetes les precisions anteriors, m'agradaria encara referir-me al títol de la present intervenció: *la llengua sublimada*. Sens dubte, les connotacions freudianes de l'expressió no us hauran passat per alt. De totes maneres, aquestes connotacions suposen només un aspecte molt

parcial de la gamma de fenòmens que pretenc assenyalar. Esquemàticament, diria que amb aquest rètol vull posar en relleu tres aspectes del discurs divuitesc sobre la llengua que caldria examinar ensems. En una primera acceptció, l'adjectiu sublimada vol al·ludir —ni que sigui una mica a repèl— a un cert lloc comú (*topoi*) de l'època, que veia el català com una llengua "natural", salvatge i amorfa —no reductible, en suma, a l'acció ordenadora o neguentròpica exercida per l'activitat humana. Per aquest costat, el meu propòsit ha estat suggerir l'existència d'una possible afinitat entre aquest punt de vista i la reflexió estètica sobre el *sublim*, que —bo i partint del tractat *Del sublim* del Pseudo-Longí— va desembocar en les formulacions modernes d'Edmund Burke (*Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*, 1756) i Kant (*Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, 1764). No se m'oculten les objeccions que aquesta pretensió pot suscitar, en la mesura en què els discursos sobre la llengua produïts al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII no semblen ajustar-se ni de bon tros a les idees formulades per aquests filòsofs. De totes maneres, el meu plantejament, com tindrè ocasió de comentar més endavant, només pretén atreure l'atenció cap a un aspecte molt concret de tota aquesta problemàtica. [Nota del 15 de setembre del 1999: Curiosament, per l'època en què redactava les presents línies, Jon Juaristi apel·lava també a aquest concepte en l'anàlisi del nacionalisme base efectuat dins el llibre *Sacra Nêmesis: Nuevas historias de nacionalistas vascos* (Madrid, Espasa Calpe, 1999, especialment pp. 21-53). Com no podia ser d'altra manera, les seves fonts d'inspiració són les mateixes que les meves, encara que els aspectes del concepte que ens interessen a tots dos resulten al capdavant prou diferents. Ell en fa una utilització "força", adient al seu objecte d'estudi; l'ús que se'n fa en aquest assaig, en canvi, caldria titllar-lo de "feble". No dispo ara de l'espai suficient per justificar aquesta opció, que tractaré d'aclarir en una altra ocasió. Em limitaré a assenyalar que les dues possibilitats no s'exclouen, atès que l'ús "fort" del concepte em sembla especialment fructífer de cara a l'estudi de les concepcions lingüístiques de la Renaixença.]

D'altra banda, *sublimar* és, en el llenguatge de la química, el terme que s'utilitza per al·ludir al pas d'una substància de l'estat sòlid al gasós (o viceversa) sense passar aparentment per l'estat líquid. Són susceptibles d'aquesta operació sobretot els composts d'estructura compacta, mancats de cadenes lineals llargues i que presenten només interaccions intermoleculars dèbils en fase sòlida. Les analogies d'aquesta operació amb certs processos socials resulten reveladores, perquè poden ajudar-nos a entendre els canvis bruscs o catastròfics que ocorren en certes estructures socials, minades per una escassa solidaritat entre els seus components, on la incidència d'algun factor extern pot resultar fatal i actuar com a desencadenant d'un procés brusc de dissolució. Finalment, l'adjectiu faria referència també al vocabulari psicoanalític, que, segons Freud (*Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932), defineix la sublimació com cert tipus de modificació del fi i de canvi de l'objecte, en el qual entra en consideració la nostra valoració social.

2. NACIONALISME I NACIONALISME

M'he referit adés als perills que entranya la persistència del model ideològic encunyat per la Renaixença a l'hora d'abordar la problemàtica dels discursos sobre la llengua en èpoques històriques diverses. Tots els indicis apunten al fet que, al llarg d'aquest període, es va produir una rectificació important —un canvi d'*episteme*, si voleu— respecte als discursos anteriors. Vet ací, doncs, per què la pretensió d'aplicar el punt de vista renaixentista a tort i a dret només pot conduir-nos a greus desenfocaments. En aquest sentit, pel que fa al tema d'avui, considero que examinar la reflexió lingüística divuitesc amb els paràmetres d'una ideologia bastida sobre l'exaltació del *Volksgeist* constitueix la millor manera de no entendre en absolut les qües-

tions que es ventilen en les obres dels nostres il·lustrats. Haurem de cercar, en conseqüència, d'altres plantejaments alternatius que ens permetin una interpretació més ajustada del nostre objecte d'estudi.

Per encetar el tema, pot resultar aclaridor de recordar en aquest context la distinció entre *nacionisme* i *nacionalisme* lingüístics proposada pel sociolingüista nord-americà Joshua Fishman (1971) en un estudi sobre les actituds dels usuaris de llengües nacionals enfront de les grans llengües de comunicació internacional. Per nacionisme cal entendre aquella actitud que porta a percebre les llengües en funció de la seva eficàcia, utilitat i perspectives de promoció social. Indubtablement, tal punt de vista pot esdevenir un desencadenant poderós de la substitució lingüística en aquelles situacions en què els desnivells de cultivació entre les llengües en contacte siguin molt accentuats. Nacionalisme, en canvi, és l'actitud contrària, on prima per damunt de tot la importància del vernacle com a símbol de la identitat i de la cultura ètniques, la qual cosa en ocasions equivaldria a defensar el manteniment de la llengua pròpia tot prescindint del fet que la seua utilitat pugui ser escassa o gairebé nul·la. Evidentment, entre totes dues posicions (extremes) sempre serà possible trobar situacions de compromís —i la diglòssia fergusoniana n'és probablement la més coneguda— que possibilitin un cert marge de compatibilitat entre l'ús de la varietat *eficax* i el de la varietat *identitària*. Cal reconèixer, amb tot, que allà on hi ha grups que defensen radicalment aquestes dues actituds contraposades (i incommensurables), com ara Noruega o el País Valencià, els conflictes acostumen a sovintejar.

De totes maneres, el que m'interessa destacar ací és el contrast existent entre el discurs lingüístic dels nostres il·lustrats i el dels nostres renaixentistes. En el primer cas, trobem una actitud eminentment nacionista, afavorida pels avantatges econòmics i socials que va suposar per als notables valencians l'abolició dels furs i l'enderrocament de l'anterior estructura plurinacional de la monarquia. Els testimonis d'aquesta percepció positiva del procés podrien multiplicar-se. Em limitaré a recordar, però, que fins i tot una figura com la de Maians —que provenia d'una família de profundes conviccions austracistes i, a més, en certa ocasió, endut per un rampell d'ira, va arribar a qualificar els castellans de "gente enemiga de todo el género humano"— no va tenir mai cap dubte sobre quina havia de ser la llengua de la seua producció literària, a la qual va dedicar bona part dels seus estudis, el seu talent i la seua erudició. És precisament tal actitud, favorable a l'adopció del castellà com a llengua nacional dels valencians, el que la Renaixença emmascararà posteriorment sota un discurs ambigu que emprà una retòrica nacionalista defugint-ne alhora les conseqüències, i pretén fer compatible la fidelitat del poble a les arrels ètniques amb la plena integració dels notables autòctons dins el nou ordre lingüístic propugnat per l'Estat-Nació.

Per contra, el discurs sobre la llengua dels homes del segle XVIII es trobava encara molt lluny d'aquestes ambigüitats. Com acabo de dir, es tractava d'un discurs clarament nacionista, i si en alguna ocasió ha pogut semblar una altra cosa això caldria atribuir-ho només als efectes distorsionadors del catalanisme sobre els punts de vista de la historiografia lingüística dominant. L'afirmació anterior requereix, però, d'ulteriors aclariments. Quan parlo de l'actitud nacionista dels nostres il·lustrats, estic afirmant que el debat lingüístic es plantejava en termes d'*eficàcia* —i l'eficàcia, en la mentalitat il·lustrada, es mesurava sobretot per la facilitat amb què es podien *comunicar* les Llums. Dir-ne "debat", òbviament, és només un eufemisme, atès que en cap moment va arribar a produir-se una discussió efectiva de l'assumpte on els diversos sectors implicats tinguessin ocasió d'exposar en públic els seus punts de vista. D'altra banda, quin marge de lliure discussió podia existir en una societat rigidament estatalment com aquella? Més encara: en cas que tal discussió hagués estat encetada, com hauria pogut opinar el poble, majoritàriament ignorant i analfabet, sobre qüestions glotopolítiques de semblant transcendència? En realitat, plantejar a hores d'ara aquestes i d'altres preguntes no passa

de ser un mer exercici retòric, ja que aleshores no existia cap mena d'*opinió pública*, en el sentit modern de l'expressió. El que sí que es va produir, en canvi, va ser una opció decidida dels notables valencians a favor de la castellanització, que ells havien emprés feia temps pel seu propi compte.

Certament al llarg dels segles XVI i XVII s'havia engegat ja una transformació de les normes d'ús lingüístic, derivada de la intrusió del castellà en bona part dels àmbits de comunicació formals (literatura, predicació, universitat, audiències, etc.), que afavoria l'acceptació del nou estat de coses. En aquesta conjuntura, els notables valencians no van voler, no van poder o no van saber elevar el seu català matern a la dignitat de llengua nacional o, si més no, literària, bé per manca d'una cort pròpia que n'afavorís el procés, bé per la confusió ideològica derivada de l'aparició del mite del "llemosí" medieval (Rafanell, 1991), que els impedia considerar la tradició literària pròpia com un model productiu, susceptible d'imitació i de renovació constants. En comptes d'això, l'elecció del castellà representava una alternativa més còmoda i avantatjosa. No debades aquest era l'idioma de la monarquia i compareixia al seu davant avalat per un corpus literari d'una modernitat i una brillantor extraordinàries (Nadal, 1992: 103-155). En aquest sentit, les transformacions sociolingüístiques esdevingudes arran de la desfeta d'Almansa no suposaven en absolut cap rectificació de tendències anteriors. Al contrari, plovia sobre mullat. Les noves directrius en matèria lingüística emanades de l'administració borbònica acceleraven i sancionaven *de iure* un procés que, *de facto*, s'havia engegat feia molt de temps. L'acceptació del nou estat de coses per part dels nostres notables, doncs, va ser gairebé completa. La unanimitat a favor de l'adopció del castellà resultava tan abrumadora que ni els historiadors més tendenciosos han pogut desvirtuar-la. És més, moltes de les preteses defenses de la llengua escrites al llarg d'aquest període resulten capcioses i susceptibles d'una interpretació ben distinta de la que se n'ha vingut fent tradicionalment. Heus-ne ací un exemple:

Hay otras leyes que obligan a que en Cataluña, Valencia, y Mallorca sean obispos y clérigos de sus iglesias los que nacieron o se criaron en aquellos reynos. Porque en ellos se habla una lengua particular y aunque en las ciudades y villas principales muchos entienden y hablan la castellana, con todo los labradores ni saben hablarla ni la entienden. En las Indias, cuyos naturales, segun se dize, no son capaces del ministerio eclesiastico los párrocos deben entender y hablar la lengua de sus feligreses. ¿Y van a ser los labradores catalanes, valencianos y mallorquines de peor condición que los indios, haviendose dado en aquellos reynos hasta los curatos a los que no entienden su lengua? ;Quanto convendría que los obispos así en las Indias como en España, no teniendo el don de lenguas que tuvieron los apóstoles, hablaran la lengua de sus feligreses...! ;Y siendo los labradores los que con el sudor de su rostro principalmente mantienen los obispos y demas clérigos y por consiguiente los que más derecho tienen a ser instruidos, han de ser privados de la instrucción...? (*apud Ferrer i Gironès, 1985: 34*).

Aquest text, adduït en nombroses ocasions com a prova del malestar que causava en certs cercles de notables la imposició del castellà, procedeix de la queixa institucional que els diputats de les ciutats de l'antiga Corona d'Aragó van presentar a les Corts convocades per Carles III el juliol del 1760. Una queixa, val a dir-ho, del tot ineficaç, atès que el rei no en va fer cap cas —i no perquè hom pogués sospitar que al darrere s'hi ocultava la més mínima intenció nacionalista. No. La intenció dels nostres notables segurament era molt més senzilla i, en tot cas, moltíssim més interessada: aspiraven només a preservar una situació sociolingüística que els permetia utilitzar la barrera idiomàtica com a símbol d'*estatus* i alhora exercir un paper privilegiat d'intermediaris entre el poble baix i les autoritats procedents de Castella. En aquest context, doncs, les al·lusions a la discriminació dels *labradores* catalans, valencians i mallor-

quins respecte als indis caldria llegir-les com una mera excusa. Els peticionaris no podien ignorar el fet que si la monarquia borbònica pretenia castellanitzar el poble baix era perquè abrigava el projecte d'uniformitzar lingüísticament —així com en molts altres aspectes, és clar— la població del regne, per tal d'assolir-hi una major cohesió "nacional". La integració lingüística dels indis d'Amèrica, per contra, havia de semblar aleshores del tot irrealitzable si no era a molt llarg termini —i, entretant, les autoritats hi donaven preferència a la difusió de la fe catòlica. Com veiem, el signe dels temps venia marcat pel predomini del que Aracil anomena el *discurs de la necessitat* (Aracil, 1984; 1986: 10-11), és a dir, per l'aparició d'un sentit comú que, en consonància amb una política lingüística de fets consumats, legitimava, reclamava i afavoria cada cop amb major insistència l'aprenentatge del castellà per part dels valencians. No em sé estar de reproduir, ni que sigui a tall d'exemple, la formulació més directa i contundent que conec d'aquest discurs, localitzable en un conegut passatge de *La inquisición sin máscara* (1811: 306) del matoroní Antoni Puigblanch:

Sin embargo, se hace indispensable [que Catalunya] abandone el idioma provincial, si ha de estrecharse más y más baxo las nuevas instituciones con el resto de la nación, é igualarla en cultura. Desengañémonos ya y entendámonos, que será siempre extrangero en su patria, y que por consiguiente quedará privado de una gran parte de la ilustracion que proporciona la recíproca comunicacion de las luces, el que no posea como nativa la lengua nacional.

3. ESBÓS D'UNA TIPOLOGIA DISCURSIVA

Un cop establert el panorama anterior, ens trobem ja en condicions d'examinar la variada gamma de matisos adoptada en aquest context per l'activitat discursiva dels valencians a propòsit del català. Però, en comptes de seguir la tradició "científica" local, acostumada a oferir inventaris d'opinions sobre el particular, sovint estructurades només en funció de l'humor de l'erudit de torn, he preferit optar per un altre mètode més solvent: la *tipificació* d'uns corrents discursius predominants, susceptibles de ser analitzats de manera global. Aconseguirem d'evitar així un cert positivisme obtús, entestat a confondre els arbres amb el bosc, i satisfarem alhora una finalitat que la recerca mai no hauria de perdre de vista: la producció d'idees generals, capaces de donar compte de l'objecte d'estudi més enllà del nivell de la mera dispersió empírica. D'acord amb això, per tal de fer més simple i entenedora la meua exposició, he procedit sumàriament a agrupar els discursos divuitescos sobre la llengua en tres grans categories: (1) un *discurs arqueològic*; (2) un *discurs mític*; i (3) un *discurs humanístic*. No cal dir que aquesta triple divisió —concebuda una mica a la manera dels tipus ideals de Max Weber— respon a un propòsit epistemològic i, quan descendim al nivell de les manifestacions discursives concretes, resulta molt difícil de trobar formulacions rotundes i acabades de cadascun dels models proposats.

3.1. *El discurs arqueològic*

Pel que fa al primer apartat, és a dir, al que he anomenat el *discurs arqueològic*, no hi ha dubte que entre les capes de la població més sensibles a la ruptura de l'ordre lingüístic foral es comptaven els notaris i els historiadors. El fet, en principi, no tindria res d'estrany, atesa la seva condició respectiva de fedataris de les transaccions privades i de la memòria col·lectiva. Això no significa, però, que no acceptessin el nou ordre de coses —al contrari, molts d'ells

se'n mostraven partidaris entusiastes—, sinó que percebien de manera molt particular les conseqüències que els trastorns lingüístics desencadenats arran de la imposició del castellà en certs àmbits públics podien ocasionar per al normal funcionament d'una societat que fins aquell moment havia registrat la major part de les seves activitats en una altra llengua —i tant se val, per als nostres propòsits, si es tractava del llatí o del català. Així ho advertia, per exemple, el mateix Maians quan observava que el coneixement del llemosí "será necesario por algunos siglos por razón de las leyes" (*apud* Fuster, 1989: 24). Més explícit encara va ser Josep Vicent Ortí Mayor, nét de Marc Antoni Ortí, dins el pròleg al llibre *Fiestas centenarias con que (...) Valencia celebró en el día 9 de octubre de 1738 la quinta Centuria de su Christiana Conquista* (1740), on argumentava:

Si se me culpa que uso en la Dedicatoria del idioma materno, a tiempo que en los archivos (especialmente en los de seculares) todo se nota en castellano, diré que, a más de que es política urbanidad hablar a cada uno en su lengua propia, tengo la justificada razón de considerar que si no se continúa la noticia de la lengua valenciana, se irá insensiblemente olvidando por el tiempo, como ya sucede en las dicciones y vocablos del tiempo de la conquista: y este perjuicio producirá tan irreparables daños que, por estar en este idioma todas las importantes escrituras e instrumentos de bautismos, matrimonios, vínculos, testamentos, donaciones y otros asuntos de esta entidad, si se pierde su inteligencia (como es indefectible) se ha de seguir necesariamente una notable confusión en las más nobles familias, una dolorosa quiebra en los patrimonios y un olvido total de los más heroicos sucesos (*apud* Pitarch, 1972: 65).

Sens dubte, Ortí sabia molt bé de què parlava. Més encara si tenim present que els notaris havien jugat al llarg de les dues centúries anteriors un paper de primer ordre en la conservació d'una tradició escripturària en català que es remuntava sense solució de continuïtat fins a l'Edat Mitjana. Ens engayariem, però, si creguéssim que el neguit d'aquests autors cal explicar-lo només en funció del canvi d'idioma administratiu. De fet, podríem anar a buscar els antecedents d'aquest discurs en la pràctica, iniciada ja al segle XVI, d'acompanyar la publicació de certes obres antigues —com ara, els poemes d'Ausiàs March (1543, 1545, 1560), el *Llibre dels Feys* de Jaume I (1557) o el *Llibre del Consolat de Mar* (1592)— amb taules explicatives de les dificultats lèxiques del text. Tal pràctica s'ha relacionat, crec que amb encert, amb les noves convencions introduïdes per la impremta amb el propòsit de facilitar la lectura a un públic prou més nombrós —i, per consegüent, poc avesat a enfrontar-se amb textos "difícils"— que el que a l'època anterior freqüentava els manuscrits. Així mateix, s'ha suggerit que el costum d'anomenar l'idioma medieval amb el nom de *llemosí* estaria també vinculat al canvi de percepció de la llengua propiciat per l'invent de Gutenberg (Rafanell, 1999: 74-82). Sigui com sigui, el cas és que la tendència venia de lluny i no era ni molt menys exclusiva d'aquelles societats (com la nostra) immerses en un procés de substitució lingüística. Una confirmació d'això la trobem en l'existència de raonaments molt semblants dins l'obra de juristes procedents d'altres àmbits geogràfics on no hi havia hagut cap ruptura comparable. Gaspar Melchor de Jovellanos, sense anar més lluny, dins el *Discurso sobre la necesidad de unir al estudio de la legislación el de nuestra historia y antigüedades* (1780) afirmava a propòsit d'aquesta qüestió:

Esta dificultad consiste en el mismo lenguaje en que están escritas nuestras leyes antiguas; en este lenguaje venerable, que por más que le motejen de toscó y de grosero los juriconsultos vulgares está lleno de profunda sabiduría y altos misterios para todos aquellos a quienes la historia ha descubierto los arcanos de la antigüedad. Las palabras y frases que les componen están casi desterradas de nuestros diccionarios, y el preferente

estudio que han hecho nuestros jurisconsultos en unas leyes extrañas, y escritas en un idioma forastero, las ha puesto enteramente en olvido. Sus significaciones, o se han perdido del todo, o se han cambiado o desfigurado extrañamente; los glosadores no las han explicado, y acaso no diré mucho si afirmo que ni las han entendido; ¿qué dificultad, pues, tan insuperable no ofrecerá a los jurisconsultos su lectura? ¿Y cómo podrán evitarla si el estudio de la historia y de la antigüedad no les abre las fuentes de la etimología? (Jovellanos, 1780: 22).

Vol dir això que la percepció que el canvi de llengua administrativa podia suposar un trasbals històric i jurídic d'imprevisibles conseqüències socials era només la versió casolana d'un discurs més ampli d'abast europeu? Sí i no. M'explicaré: d'una banda, resulta incontestable que aquest discurs procedeix de la preocupació —molt estesa en certs àmbits d'arreu del continent— per preservar la intel·ligibilitat de l'antiga producció escrita en els vulgars respectius, que a l'altura del segle XVIII semblava inevitablement caduca i plena de dificultats. No debades una de les idees sociolingüístiques fonamentals de l'època va ser el projecte de fixar d'una vegada per totes les grans llengües nacionals emergents a través de les acadèmies o d'altres institucions. El fet que tal projecte fos només una quimera —segons advertia ja el gran Samuel Johnson dins el prefaci al seu monumental *Dictionary of the English Language* (1755)— no va impedir, però, la seva adopció per part d'algunes de les personalitats més lúcides del període. Resulta complicat d'enjudiciar fins a quin punt el predomini d'aquesta creença induïa alguns erudits a cometre simplificacions excessives, per bé que no cal dubtar de l'existència d'un corrent d'opinió que considerava realitzable la "recuperació" completa i definitiva del llegat textual de l'antiguitat, fos clàssica o medieval. No venia avalada aquesta pretensió per l'èxit que les llengües nacionals estaven obtenint en la temptativa de substituir el llatí, fent seva alhora l'herència de la cultura grecollatina? Una important diferència entre aquella època i la nostra consistiria precisament en el fet que a hores d'ara ens resulta impossible deixar-nos entabanar per tal miratge, no sols perquè coneixem els desavantatges que va comportar la desaparició del llatí com a interllingua, sinó perquè sabem també que la traducció i adaptació de les obres del passat, com la tasca hermenèutica mateixa, és un projecte inacabat i inacabable per definició.

Per aquest costat és per on podem apreciar millor la diferència que existia entre les llengües minoritzades, com ara el català, i les llengües nacionals, noves de trinca aleshores: mentre aquestes darreres entraven en una fase de *cultivació* i estudi accelerats, aquelles, abandonades de manera definitiva a la seva pròpia sort, experimentaven un procés correlatiu d'*indigència* i *esmicolament* que acabaria reduint-les a la categoria de mers *patois*. No cal dir que els il·lustrats no van pretendre en cap moment aturar aquest procés, tot i que en van tenir plena coneixença, com hem pogut comprovar més amunt a través dels testimonis de Maïans i Ortí Mayor. I és que la instauració de les llengües nacionals feia aparèixer, probablement per primera vegada, la minorització sota una nova llum, deixant al descobert el destí que tard o d'hora estava reservat a les llengües excloses del projecte de construcció de l'Estat-Nació —és a dir, l'*extinció*. Potser per això, alguns erudits esdevingueren conscients que calia traslladar a les llengües nacionals respectives tot el que s'havia escrit de valuós en tals idiomes —només cal que penseu, per recordar-ne l'exemple més conspicu, en la versió castellana del *Libre del Consolat de Mar* realitzada per Antoni Capmany, amb el títol de *Código de costumbres marítimas de Barcelona, hasta aquí vulgarmente llamado Libro del Consulado* (1791). Com a mal menor, atesa la impossibilitat de procedir a una traducció massiva, hom procurava habilitar, abans no fos massa tard, certs instruments que permetessin a les generacions futures l'accés al corpus textual sepultat en les llengües recessives. En bona mesura, la

proliferació de diccionaris, molt sovint bilingües, que es registra a l'època formava part d'aquesta temptativa (Gulsoy, 1959; Colon & Soberanas, 1985: 113-142).

En un altre ordre de coses, no hauríem d'oblidar tampoc que la insistència en la preservació de la intel·ligibilitat de la llengua medieval, pel que feia als juristes —l'extracció majoritària dels quals era burgesa—, responia al propòsit de bastir una ordenació legal basada prioritàriament en el *dret escrit*, cosa que equivalia a rebutjar el *dret consuetudinari* de tradició oral, que amb tanta freqüència esgrimien el clero i la noblesa com a font de legitimitat dels seus privilegis, suposadament "ancestrals". Així doncs, l'estudi de la legislació antiga esdevenia en aquell context un instrument positiu adequat per soscavar la posició de les capes dominants de l'*Ancien Régime*, en benefici d'aquells sectors que, atesa la seva irrupció més tardana en l'escena històrica, conservaven testimonis febaents de les seves conquestes socials. Per aquesta banda, doncs, la preocupació jurídica s'aliava amb la crítica històrica, en la qual hem de veure una de les contribucions més grans del període a la formació de les ciències socials. I és que, contràriament a la visió romàntica d'una Il·lustració "ahistòrica", el segle XX ha (re)descobert la transcendència de la labor que els pensadors divuitesecs van dur a terme en aquest terreny (Cassirer, 1932: 222-260; Meinecke, 1936). Efectivament, de Leibniz a Herder, passant per figures tan diferents com ara Vico, Voltaire, Bayle, Montesquieu, Shaftesbury, Hume, etc., topem amb un cúmul d'obres decisives de cara a la cristallització dels mètodes i la filosofia de la història moderna. No és casual tampoc que aquestes aportacions hagin rebut tota la consideració a què són creditors precisament a la nostra època, un cop apagats els darrers ecos del Romanticisme. A hores d'ara, doncs, ens trobem ja en condicions de ponderar-ne els mèrits i les mancances, prescindint de vells prejudicis decimonònics. Pel que fa al cas espanyol, en subscrie plenament el judici global de Tomàs Pérez Vejo:

Si nos referimos únicamente a España, el historicismo de los ilustrados españoles es incluso superior al del resto de sus contemporáneos europeos. Fruto, posiblemente, de una peculiaridad, no muy bien explicada, de la revolución ilustrada en España, que privilegia el cultivo de la historia frente a otras ciencias "ilustradas" —ciencias fisicomatemáticas y la filosofía en sentido amplio, principalmente—, de forma que una de las corrientes más representativas de la Ilustración española es, justamente, el desarrollo de una mentalidad historicista. La nómina de historiadores españoles del siglo XVIII es ingente, tanto en cantidad como en calidad. Sin intentar ser exhaustivos, Masdeu, Flórez, Burriel, Floranes, Mayáns, Moratín, Sarmiento, Capmany y un largo etcétera de cultivadores de la ciencia histórica prosiguieron con ahínco y pasión la tarea, iniciada ya en los últimos años del siglo anterior, de "desbroce impetuoso del cúmulo de falsedades que los cronicones apócrifos habían vertido sobre la historia de España desde fines del siglo XVI para fundamentar tradiciones religiosas e históricas", echando las bases de la primera historia científica del país. A los que cabría añadir, en el caso concreto de la historia de la cultura, *Viaje por España* de Ponz, *Diccionario de los más ilustres Profesores de las Bellas Artes en España* de Ceán Bermúdez y *Viaje artístico a varios pueblos de España* de Isidoro Bosarte, que ponen los cimientos de una historia artística del país, algo vital en una nación que comienza a definirse como una nación cultural. El que algunas de las mentes más lúcidas del siglo XVIII español dedicasen sus desvelos al cultivo de la historia, prueba tanto el interés de los ilustrados por esta disciplina como la importancia otorgada por éstos al conocimiento histórico. Interés que no se limitará al estrecho campo de los historiadores "profesionales", sino que es compartido por la totalidad de los grupos cultivados de la época. (Pérez Vejo, 1999: 161-162).

D'acord amb això, al llarg d'aquest període es posaran els fonaments per a una concepció "nacional" de la història espanyola, entesa com a relat de les peripècies d'un *subjecte*

col·lectiu i no com a mera expressió dels avatars de la monarquia. Tal plantejament implicava una manera "ahistòrica" (*passsez le mot*) d'entendre la història, que insistia, de cara als governants, en el seu valor exemplaritzant i, de cara als governants, en la seva dimensió utilitarista de vademècum de la ciència política, així com en els serveis que era capaç de prestar a la cohesió social, en tant que representació de l'existència immemorial de la nació. No cal dir que, des del punt de vista de l'època, aquestes finalitats no entraven en conflicte amb la metodologia crítica que havia de presidir la tasca de l'historiador. A hores d'ara, però, aquest enfocament ha esdevingut insostenible, circumstància que no hauria de constituir un obstacle a l'hora de reconèixer la modernitat de molts dels plantejaments de la historiografia il·lustrada, per comparació amb la mitomania i la tendència a extraviar-se en l'àmbit de la llegenda característiques dels historiadors romàntics. En definitiva, allò que separa totes dues concepcions de l'ofici és que els primers posaven l'èmfasi en la "genealogia civil" de l'Estat-Nació, entès — com ja he dit — de manera intemporal, mentre que els segons es van lliurar al projecte, sempre problemàtic, d'historiar un *Volksgeist* —i allà on no existia (si és que existeix enlloc) se'l van inventar (Hobsbawn & Ranger, 1983; Marfany, 1995).

En el cas valencià, la historiografia il·lustrada pot presentar un balanç de realitzacions clarament favorable. I això no sols pel fet de comptar entre les seves files amb la figura immensa de Maians, a qui caldria qualificar sense exageració com el Bayle espanyol (Cassirer, 1932: 226-234). La veritat és que el nostre segle XVIII, que comença amb l'obra dels *novatores* i es tanca amb les *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, poblacion y frutos del Reyno de Valencia* (1795) de Cavanilles, és pròdig en obres de gran altura referides als més diversos àmbits de la curiositat intel·lectual. Pel que fa a l'estudi del passat literari, el fruit més notori d'aquesta curiositat va ser l'aparició de catàlegs bibliogràfics, com ara la *Biblioteca Valentina* (1747) de Josep Rodríguez, *Escritores del Reyno de Valencia* (1747-1749) de Vicente Ximeno o, ja al segle següent, la *Biblioteca Valenciana* (1827-1830) de Justo Pastor Fuster. El mateix podríem dir, *mutatis mutandis*, d'iniciatives catalanes posteriors com *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* (1836) de Fèlix Torres Amat. El mèrit principal d'aquests llibres —compilats encara a partir d'un enfocament geogràfic de la matèria, que no discriminava les obres per la seva adscripció idiomàtica— ha estat (i no és poc) el d'haver posat les bases per a l'estudi posterior de la nostra història literària.

Per tancar aquest apartat, afegiré tan sols que allò que el discurs arqueològic pressuposava en tots els casos era la *inviabilitat* del català com a llengua de cultura —correlativa de la seva conversió en un mer *patois*, condemnat a desaparèixer tard o d'hora. Es tractava, doncs, d'un discurs *retrospectiu*, atent sobretot a aixecar acta de les contribucions valencianes a la cultura espanyola i europea, però sense gaire interès pel futur, que es considerava definitivament resolt a favor del predominí de la llengua nacional.

3.2. *El discurs mític*

En cert sentit, el *discurs mític* constitueix el revers de l'arqueològic. Si aquest darrer es caracteritzava pel seu tarannà crític i escrupolós a l'hora d'estudiar els fets del passat, aquell, en canvi, suposava una persistència dels plantejaments fantàstics sorgits al voltant de l'idioma dels valencians des de finals del segle XVI. Tal persistència esdevé encara més problemàtica si tenim en compte que molts dels autors que sustentaven aquest discurs eren capaços d'escriure obres perfectament vàlides en d'altres terrenys —dissociació que, probablement caldria atribuir al fet que, com assenyala Aracil, "el racionalisme oligàrquic de la Il·lustració té una fascinació irresistible per allò que vol reprimir" (Aracil, 1983: 53). Això, que a primera vista,

pot semblar un pèl enigmàtic, no ho és tant si pensem en les especials condicions en què sobrevivia el català de l'època, més i més desproveït dels suports culturals, insitucionals i legals de què gaudien les principals llengües d'aquesta part del món. Dins l'esfera del discurs, la traducció d'aquesta diversitat de situacions havia de ser òbvia: paulatinament, la llengua nacional tendia a monopolitzar les iniciatives intel·lectuals de caràcter més solvent i "científic", mentre que els idiomes minoritzats esdevenien un terreny abonat per a l'especulació fantàstica i les arbitrietats —quan no els despropòsits— dels autors més obtusos. I és que, com remarcava Foucault, "l'internament clàssic embolcalla amb la follia, el llibertinatge de pensament i de paraula, l'obstinació en la impietat o l'heterodòxia, la blasfèmia, la bruixeria, l'alquímia —en un mot, tot allò que caracteritza el món parlat i prohibit de la desraó" (Foucault, 1964: 44). Breument: la *marginació* produeix un discurs "característic" i, en l'àmbit que ens ocupa, això va tenir la seva repercussió més notòria en el sorgiment d'unes formes peculiars de (pseudo)exaltació dels idiomes minoritzats.

Quan descendim a les manifestacions concretes d'aquest discurs dins l'àmbit valencià, hem d'observar una vegada més la connexió íntima que es dona entre les condicions d'existència de la llengua i les imatges que se'n deriven. El punt de partida remot de les teories que comentaré acte seguit caldria situar-lo uns dos-cents anys abans de l'època de Maïans, és a dir, a començaments del Renaixement. Va ser aleshores que el català va experimentar un primer *décalage* respecte a les llengües del seu entorn, sotmeses a un procés de *cultivació* i de *gramatització* inspirat en el model del llatí, del qual aquell en va restar absent. Una primera apreciació crítica d'aquesta mancança podem trobar-la ja, ni que sigui de manera implícita, en el cèlebre comentari de Narcís Vinyoles al "Prólogo" de la seva traducció castellana del *Supplementum chronicarum mundi* (1486), on entre d'altres coses afirmava:

Osé alargar la temerosa mano mía para ponerla en esta limpia, elegante y graciosa lengua castellana, la qual puede muy bien y sin mentira ni lisonja, entre muchas bárbaras y salvajes de aquesta nuestra España, latina, sonante y elegantíssima ser llamada (*apud* Ferrando, 1978: 245).

Aquest comentari, escrit en una data tan primerenca com 1510, ha fet vessar molta tinta inútil als filòlegs i sociolingüistes. Des de Menéndez Pidal fins als nostres historiadors de la llengua, tothom s'ha sentit autoritzat a dir-hi la seva, de manera que on aquell veia un testimoni indiscutible de l'admiració que el castellà va suscitar molt aviat entre els catalanoparlants (Menéndez Pidal, 1942: 50-51), aquests, per contra, han volgut molt sovint treure ferro a l'assumpte tot invocant l'oportunisme de l'autor —el llibre s'havia de vendre a Castella—, l'autodi o la sempiterna diglòssia (Ferrando, 1978: 69-73). Realment, tals comentaris mercixerien figurar en qualsevol antologia del disbarat, en la mesura en què constitueixen una mostra impagable de la capacitat dels filòlegs per distorsionar el sentit d'un text d'acord amb les pròpies preferències ideològiques. No hauria estat molt més senzill —i moltíssim més honest— atènyer-se al sentit que els mots *bárbaro* i *salvage* tenien en el context humanístic? Si fem això, en comptes d'extraviar-nos en vanes especulacions, arribarem a la conclusió que el fragment de Vinyoles es refereix al fet que el castellà havia estat la primera llengua espanyola a abraçar els nous *studia humanitatis* —i aquí la referència a Nebrija resultava indefugible—, situant-se així en el camí de la *imitatio* i l'*æmulatio* del llatí. La *gramatització*, realitzada d'acord amb el model que Sylvain Auroux anomena la *Grammaire Latine Étendue* (Auroux, 1994: 82-85), constituïa una fita revolucionària en tot aquest procés, perquè sotmetia l'heterogeneïtat dels usos lingüístics (fonamentalment escrits) a uns mateixos preceptes teòrics i situava les llengües dins el marc del saber gramatical comú a tot l'Occident cristià.

Era precisament per aquest costat que el català fallava. Durant segles, el desinterès per la llengua va impedir l'aparició de gramàtiques homologables a les que posseïen l'italià (Alberti, 1437-1441), el castellà (Nebrija, 1492), el francès (Palsgrave, 1530), l'alemany (Ickelsamer, 1534), el portuguès (Oliveira, 1536) o l'anglès (Bullock, 1586). Fins i tot l'occità, per parlar d'una llengua subjecta a un procés de minorització molt intens, es trobava al respecte en millors condicions, atès que hom sempre podia recórrer a les velles obres de Ramon Vidal de Besalú (*Razos de Trobar, circa 1200*) o Uc Faidit (*Donatz Proensals, circa 1240*). La indigència gramatical del català al llarg de tot aquest període pot semblar-nos a hores d'ara lamentable, però tampoc no era tan absoluta, ja que afortunadament s'hi van mantenir ben vives certes modalitats de *perigramatització*, terme amb el qual faig referència a una forma limitada de gramatització que es basa en dues pràctiques complementàries: (1) l'exposició en vernacle de la gramàtica llatina; i (2) el recurs a aquest sempre que calgui a tall d'exemple, susceptible d'aclarir l'ús de certes categories gramaticals inexistents en llatí, com ara l'article (Auroux, *op. cit.*: 88-91). L'eficàcia de tals pràctiques de cara a la transmissió d'un saber lingüístic més o menys explícit sobre el català resulta indubtable, malgrat que això no modificava gens ni mica la imatge que se'n feien els parlants educats. I és que, per contrast amb el castellà, la pròpia llengua se'ls havia d'aparèixer necessàriament com un instrument sense models literaris vàlids, abandonat a la deriva de la variació incontrolada, descurat i caòtic — i, per tant, irreductible a l'establiment de qualsevol preceptiva gramatical.

Més amunt, quan m'he referit als motius que m'havien portat a triar el títol d'aquesta conferència, feia al·lusió a la noció del *sublim*. Recordar-ho ara resulta especialment pertinent, perquè pot ajudar-nos a comprendre, ni que sigui de manera aproximada, la concepció de la llengua que comentaré a continuació. En aquest sentit, no hi ha dubte que la representació que alguns dels erudits de l'època es feien del seu català matern coincidia en part amb el concepte kantian del *sublim matemàtic*, entès com l'experiència d'allò que desborda els nostres procediments habituals de mesurabilitat i només es pot copsar mitjançant un criteri antropomòrfic aproximatiu, amb la finalitat de mostrar la impotència de qualsevol mesura. El caràcter inabordable de la llengua propiciava així l'aparició de punts de vista radicalment diferents dels que eren habituals pel que fa a l'estudi de les llengües gramatitzades, i va desembocar en l'aparició d'un tipus d'especulacions compensatòries de caràcter *epilingüístic*. Faig ús d'aquest terme modificant lleugerament el sentit que li atorga el seu creador, el lingüista francès Antoine Culioli (1968), per tal de designar una certa mena de saber sobre la llengua —lligat a pràctiques molt específiques— que no arriba a constituir-se en cap metallenguatge descriptiu solvent. En el present cas, les especulacions al·ludides podríem agrupar-les també sota el rètol de *lingüística fantàstica* (DD.AA., 1985; Yaguello, 1984). La descripció del fenomen, però, m'interessa molt més que les qüestions merament nominalistes.

El punt de vista tradicional en matèria de parangons entre les llengües posava l'accent sobretot en el que s'hi havia dit de valuós. De fet, l'ideal humanístic de l'*homo trilinguis* —és a dir, aquell que dominava el grec, el llatí i l'hebreu— cal contemplar-lo des d'aquests presupòsits. No ha d'estranyar-nos, doncs, que la promoció dels idiomes vulgars, engegada a partir del Renaixement, anés acompanyada no sols de la traducció dels clàssics (*translatio studii*), sinó d'una cultivació literària intensiva. El català, en canvi, per una sèrie de causes que ara seria llarg d'enumerar, va perdre aquesta oportunitat —o pitjor encara, va abandonar posicions que ja havia assolit— i això va contribuir a (des)orientar els plantejaments de molts erudits de l'època. Dit d'una altra manera: sostinc la hipòtesi que la mancança d'iniciatives adequades a favor del català, similars a les que havien afaïçonat els idiomes veïns (fonamentalment el castellà), va generar un peculiar desplaçament respecte a l'estimació de les potencialitats de la pròpia llengua. I és que, si a l'últim terç del segle XVI encara resultava versemblant de fer participar el català en les polèmiques lingüístiques de l'època, tal com feia Martí de Viciana en el

seu *Libro de alabanzas de las lenguas hebrea, griega, latina, castellana y valenciana* (1574), poc després la situació es va deteriorar sensiblement. Així, a finals d'aquest segle o a principis del següent, el Rector de Vallfogona admetia ja sense embuts la indigència expressiva del seu vernacle matern (Garcia, 1979: 81):

A LA EXPRESSIVA SENZILLESA DE LA LLENGUA CATALANA

Gaste, qui de les flors de poesia
Toies vol consagrar als ulls que adora,
Del ric aljòfar que plorà la Aurora
Quan li convinga dir que es fa de dia;

Si de abril parla, pinte la alegria
Ab què desplega ses catifes Flora,
O a Filomena, mentres cantant plora,
De ram en ram, la llengua que tenia;

A qui es diu Isabel, diga-li Isbella,
Sol i esteles als ulls, als llavis grana,
Llocs comuns de les muses de Castella,

Que jo, per a que sàpia Tecla o Joana,
Que estic perdut per tot quan veig en ella,
Prou tinc de la llanesa catalana.

Observeu que el dilema no s'hi planteja tan sols, com podria semblar en un primer moment, entre dues opcions retòriques oposades, sinó que es fa extensiu a les llengües que les instrumentalitzen. Si admetem tals premisses, haurem de vincular necessàriament el castellà a l'artifici, l'erudició i la retòrica, en tant que el català vindria definit per la senzillesa (la *llanesa*) —o el que ve a ser el mateix, per la seva mancança total d'elaboració. Caldrà dir que ací trobem, precisament, un enunciat perfecte de la duplicitat valorativa que avalarà la posterior distinció entre la llengua nacional i els *patois* incultes? Com veiem, el context sociolingüístic afavoria la irrupció d'un discurs *sui generis* sobre el català, el qual, atès que no podia exhibir grans realitzacions literàries, susceptibles de mostrar a propis i estranys les aptituds de la llengua, havia de treure partit dels escassos arguments amb què comptava. I aquests arguments calia anar a cercar-los en la pròpia fisonomia de l'idioma. Però no en la fisonomia específicament gramatical, que com ja hem vist a penes va ser objecte d'estudi, sinó en d'altres facetes molt més pintoresques, com ara el *monosil·labisme* i la *glossolàlia*.

M'agradaria en un futur pròxim dedicar un assaig a aquestes qüestions, per tal d'estudiar-les amb tot el detall i l'erudició que mereixen. De moment, però, puc avançar ja algunes de les conclusions provisionals de la meua recerca. En primer lloc, cal assenyalar que el monosil·labisme ha estat una qüestió capaç de suscitar la curiositat, l'estranyesa o fins i tot la ira dels estudiosos de la història de la llengua. Així, per exemple, Pere Marcet (1987: 297) no s'està de qualificar aquesta pràctica de "bajanada que frega el camp del contrasentit". El que resulta innegable, en qualsevol cas, és que la voga de les composicions monosil·làbiques, principalment poètiques però també en prosa (Garolera, 1985), va anar aparellada amb una reflexió teòrica sobre les virtuts del català com a "llengua curta" que es va estendre com una taca d'oli al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX. Potser no és casual tampoc, atesa la situació més precària de la llengua en aquest territori, que els escriptors valencians fossin especialment pro-

pensos a entretenir-se amb aquest passatemp (Almela y Vives, 1951). Sigui com sigui, una cosa hauria d'estar ben clara: mentre el monosil·labisme només ens faci gràcia, ens sorprengui o ens tregui senzillament de polleguera, no aconseguirem explicar quina era la finalitat que perseguïen aquells qui el practicaven, ni per quina raó va obtenir un èxit tan contundent al llarg de tres centúries. Josep Romeu i Figueras, en un estudi sobre l'obra poètica del jurista valencià Llorenç Mateu i Sanç (1618-1680), n'ha establert amb prou d'encert els orígens i la intencionalitat subjacent:

Llorenç Matheu i Sanç és el primer autor que usa d'aquest artifici al País Valencià, els poetes del qual n'han fet un ampli i pintoresc conreu, bàsicament amb la mateixa finalitat, des del segle XVIII, almenys, fins als nostres dies.

Però les provatures monosil·làbiques de Matheu tenen, si més no, un precedent al Rosselló. Cal no ignorar que també els defensors de l'idioma al Principat i al Rosselló reivindicaven la llengua en base a la seva concisió i brevetat significativa; i que, si al final del segle XVIII Ignasi Ferreres, l'autor de l'*Apologia del idioma català*, escrivia versos en monosil·labs amb aquesta finalitat, les motivacions i els orígens són anteriors, i diferents, d'altra banda, als dels valencians.

En efecte, Onofre Manescal al seu cèlebre *Sermó* de 1597, destina uns paràgrafs a l'origen i a l'"eminència" del "llenguatge català", a afirmar la fertilitat i l'abundor de la llengua catalana i a la defensa dels atacs de "curta" que li feien els detractors. L'epítet de "curta" aplicat a la llengua catalana, del sentit despectiu del qual la defensava Manescal, i que usaria sense to de censura Tirso de Molina al seu *Deleytar aprovechando*, de 1635, i amb mala voluntat Alejandro Ros a la seva *Cataluña desengañada*, tenia un doble referent: l'un a la pretesa escassetat de vocabulari i recursos expressius, i l'altre a la brevetat sil·làbica. Però en ambdós sentits el terme constituïa una preocupació per als apologistes del català, els quals, més enllà dels arguments o de les realitzacions pràctiques desorientades, com podia ésser el conreu del monosil·labisme, el que de fet intentaven era rehabilitar la llengua, basant-se en la seva concisió, enfront de l'enlluernadora i competitiva pompa verbal del castellà. (Romeu i Figueras, 1978: 54-55).

Indubtablement, aquestes remarques són prou orientatives, encara que el lector de l'assaig de Romeu no encerti a descobrir enlloc les suposades diferències de finalitat i motivació que aquest autor pretén veure entre els monosil·labistes valencians i catalans. D'altra banda, tampoc no s'hi aclareixen pas les raons de la persistència d'aquesta pràctica al llarg d'un període tan dilatat, un cop les circumstàncies que n'havien motivat l'aparició s'havien esvanit ja feia temps. Potser podríem atribuir-ho, tot plegat, a la cristallització d'una tradició —i, de fet, aquest motiu hi té alguna cosa a veure— però les causes últimes del fenomen, al meu entendre, caldria anar a buscar-les per un altre costat.

He assenyalat adés que, en el context de la polèmica lingüística renaixentista, els defensors del català treien tot el partit que podien dels escassos recursos de què disposaven. A falta d'un corpus literari modern, comparable al de les altres llengües, calia, doncs, recórrer a tota mena d'arguments. Per tant, a partir del moment en què l'abundància de monosil·labs es va considerar una singularitat remarcable del català, va faltar temps per derivar-ne una teoria —muntada sobre una interpretació tergiversada del concepte retòric de *brevitas*— que procurava identificar la brevetat dels mots amb la concisió de la pròpia llengua. Això, que en si mateix no era pas una operació innocent, va rebre un estímul considerable al llarg del segle XVII amb el sorgiment de les especulacions filosòfiques sobre les arrels monosil·làbiques d'un hipotètic idioma primitiu de la humanitat, del qual derivarien totes les llengües posteriors (Foucault, 1966: 109-115). I és que, com escrivia l'abbé Bergier dins *Les éléments primitifs des langues découverts par la comparaison des racines de l'Hebreu avec celles du Grec, du Latin et du*

Français (París, 1784), hom pensava que "la langue primitive n'était vraisemblablement composée que de monosyllabes, puisque ces mots simples sont encore aujourd'hui les fonds de toutes les langues" (*apud* Roudaut, 1971: 240). Aquesta teoria, compartida per autors tan notables i tan diversos alhora com Vico, el president de Brosses, Court de Gébelin o Fabre d'Olivet, unida a la fascinació característica de l'època envers una llengua antiquíssima i també monosil·làbica com el xinès, contribuïa a dotar el català d'una aurèola mítica que l'emparentaria suposadament amb l'hebreu, si no amb la pròpia llengua adàmica. No cal dir que, al costat d'això, tots els títols de glòria que poguessin exhibir les altres llengües restaven empal·lidits.

Tan abundants i reiterades van arribar a ser aquestes fantasies, que un autor assenyat com Maians, el qual no acostumava a perdre gaire temps discutint les extravagàncies dels seus contemporanis, es va sentir obligat a cridar-los a l'ordre en un passatge dels *Orígenes de la llengua espanyola*, on explica quin és el significat que cal atorgar a la brevetat de les llengües:

Si atendemos á las palabras, es cierto que hay muchas lenguas más breves que la castellana, y una de ellas es la valenciana. Pongamos ejemplo en estas palabras del Apóstol andaluz: *San Pablo se hizo todo á todos para ganar á todos. San pau es feu tot á tots per guañar á tots*. ó en estas otras: *pan, vino, carne; pa, vi, carn*.

Considérase tambien la brevedad en sus variaciones, porque cuanto más se extiende la analogía, tanto más proliza es la lengua. Y en este respecto, la española es más breve que la latina en los nombres, porque ésta tiene casos y la otra no. Y al contrario, en las conjugaciones de los verbos es más proliza la española que la latina, porque á imitacion de la griega tiene en los verbos más diferencias de tiempos.

Estas son las dos especies de brevedad que una lengua puede tener por sí; pero como el lenguaje en tanto parece breve ó largo en cuanto se oye hablar ó se lee algo, hay otra brevedad, que es la de los pensamientos, y ésta es la que únicamente nos molesta. Y por eso llamamos *hablistas y palabrístas*, no á los que eligen palabras grandes, sino á los que hablan más de lo que deben. El ser, pues, breve ó largo un razonamiento, depende del uso de la lengua. (Mayans, 1737: 468).

Observeu l'abisme que separa les remarques de Maians de les fantàstiques especulacions dels monosil·labistes. L'il·lustrat d'Oliva partia de pressupòsits notòriament diferents, fundats en una sòlida formació humanística que postulava la primacia del dir sobre el parlar —i això era, justament, el contrari del que feien els autors criticats. La seva visió de l'assumpte, doncs, per força havia de ser distinta i moltíssim més matisada. Sense negar en cap moment la pertinència de la *brevitas* com a recurs retòric, Maians situava la qüestió en un terreny molt diferent. D'una banda, pel que fa a la brevetat de les llengües, distingia entre una *brevetat lexical*, que per a ell era un detall purament accessori, i una *brevetat flexiva*, relacionada amb l'estructura gramatical. A tot això, d'altra banda, afegia encara una altra distinció, aquesta de caràcter retòric, referida a la *brevetat de l'argumentació*, que depèn de l'ús que hom fa de la llengua —és a dir, del talent expressiu del parlant— i no pot ser jutjada de manera unívoca, atès que si bé

la *brevidad* merece alabanza en el estilo, la oración demasíadamente breve suele ser oscura; i también, la proliza; porque, además de ser enfadosa, distrahe la atención, la qual es menester que esté recogida para unir las ideas, sin cuya unión inteligible no se perciben las combinadas, en cuya combinación consiste la verdad, i en ésta, la mayor fuerza de la persuasión. (Mayans 1757: 324).

En cap cas, però, admetia que la brevetat constituït per si mateixa una qualitat taumatúrgica susceptible de dotar una llengua de virtuts extraordinàries.

Com era de suposar, les admonicions de Maians no van ser escoltades i el monosil·labisme, sobretot entre els autors valencians, va continuar gaudint durant molt de temps d'un extraordinari predicament. Sense anar més lluny, durant la segona meitat del segle XIX van aparèixer les obres de Benet Altet i Ruata (València, 1827-1893), el gran especialista en el gènere, que ja no solament escrivia poesia monosil·làbica en valencià —com ara *Cant a Sant Vicent Ferrer* (1855) o *Deu i lo món* (1858)— sinó també en castellà, cosa molt més difícil. Unes dècades abans, l'erudit Marc Antoni d'Orellana (València, 1731-1813), dins la seva *Valencia antigua y moderna*, editada postumament l'any 1923, havia radicalitzat els postulats del monosil·labisme fins a l'extrem de dur a terme un recompte comparatiu de la quantitat de monosil·labs que posseïen el valencià i el castellà, sobre la base del qual emetia les següents conclusions:

Monosilabos Valencianos	410
y castellanos correspondientes solo	44
resta ventajosa Valencia en	366

Conque siendo el numero de 44, menos de la novena parte de los 410, siguese que la Lengua Valenciana supera a la Castellana en mas de ocho tantos en numero de monosilabos; y como la concision consista en expresar con breves palabras los conceptos, y no con voces de difusas y prolongadas silabas, queda convencido que es mucho mas breve que la castellana, y que otras aun mas difusas, pesadas, fejugas ó necesitadas que essa. Sin que de aquella virtuosa, y plausible circunstancia resulte ni pueda inferirse pobreza, ó penuria de voces, quando goza por el contrario la mayor copia, como queda convencido, para explicar quantos conceptos son imaginables, y (si se quiere) con solo voces monosilabas. (Orellana, 1923: 46).

D'aquesta manera, doncs, allò que havia començat sent un mer passatemps poètic, quan no un recurs *ad hoc* per tal de defensar l'aptitud del català enfront dels arguments d'aquells qui pretenien desprestigar-lo, desembocava finalment en una autèntica bogeria erudita —però una bogeria amb mètode, això sí.

Les remarques anteriors restarien coixes sense cap referència a una qüestió que al llarg d'aquesta època va aparèixer sovint íntimament lligada a la pràctica del monosil·labisme: em refereixo a la tradició que atribuïa a Sant Vicent Ferrer la gràcia de poder predicar en valencià pertot arreu gaudint sempre d'una plena comprensió per part dels seus oïdors. Tal tradició, documentada ja al segle XV, es mantenia ben viva a través dels sermons pronunciats el dia de la festivitat en honor del sant, els quals, des de mitjan segle XVIII fins als nostres dies, constituïen pràcticament l'única ocasió en què el valencià era usat dins l'àmbit de la predicació (Casanova, 1988). La casualitat va voler que aquest argument vingués a reforçar les pretensions d'aquells qui volien veure en l'abundància de monosil·labs la prova de l'alt grau de preservació de la llengua adàmica per part del valencià. La temptació d'unir ambdues fantasies podem trobar-la potser ja insinuada dins l'obra de Llorenç Mateu i Sanç, que va dedicar un sonet a Sant Vicent, i es repetirà amb molta freqüència en els autors posteriors. D'aquesta manera, els apologistes d'un idioma en estat d'indigència com el nostre podien invocar, ni que fos en el mer terreny de la ideologia, unes desorbitades pretensions d'universalitat que no es corresponien en absolut amb la seva situació sociolingüística real.

3.3. El discurs humanístic

Sens dubte, els discursos arqueològic i mític representen de bon tros les dues tendències dominants en la discussió sobre el valencià a l'època de Maians. Entre ells, com hem vist, hi havia diferències notòries, derivades sobretot de la presència en el primer d'un tarannà crític que brillava per la seva absència en el segon. No es tractava, però, d'opcions del tot incompatibles —de fet, trobaríem sense gaire esforç autors que les combinen en proporcions diverses— en la mesura en què compartien una mateixa orientació *retrospectiva*, segons la qual l'interès per la llengua es justificava només en funció del seu passat gloriós —i tant se val si, per als uns, aquest passat era de caràcter predominantment històric o literari o si, per als altres, prenia unes dimensions més aviat mítiques. En realitat, el predomini de tals discursos, ancorats en unes pràctiques obsoletes i residuals, constituïa una prova tangible de la mancança de perspectives amb què els autors del segle XVIII van abordar, en general, la *questione della lingua* a casa nostra. La inexistència d'una voluntat de promoció del català, correlativa de l'entusiasme amb què va ser acollit el castellà com a llengua nacional, hi trobava la seva plena confirmació, doncs.

Malgrat tot, no voldria acabar la meua intervenció sense referir-me, ni que fos breument, als plantejaments *prospectius* de la qüestió —que també n'hi va haver, encara que escassos i desatesos. Aquesta mateixa escassetat ve a confirmar-nos, una vegada més, la impossibilitat de pensar en cap futur viable per al català que s'havia instal·lat entre els nostres notables, especialment al País Valencià. L'opció a favor de la *cultivació* de la llengua, per tant, a penes si es plantejava, i quan ho feia, com en els casos que examinarem a continuació, no sols no aconseguia imposar-se al marasme del sentit comú dominant, és que ni tan sols era plantejada per autors valencians. Simptomàticament també, aquest discurs no provenia d'erudits més o menys competents, sinó d'homes que tenien com a preocupació central la *instrucció* de les capes populars. El seu interès per la llengua era, doncs, purament *instrumental*, i tenia molt poc a veure amb els neguits passatistes d'altres autors ja esmentats. Tot plegat, es tractava de sospesar si el català no seria la llengua més adequada a l'hora d'educar els catalanoparlants, atès que, en la seva major part, era l'única que coneixien. En un cert sentit, aquesta tendència s'inseria sense solució de continuïtat en la pràctica —prou habitual dins les escoles de primeres lletres— d'ensenyar el llatí a partir del vulgar, i posteriorment totes les altres matèries ja en aquella llengua. La continuïtat, però, era més aparent que real, ja que els canvis esdevinguts a l'època alteraven profundament tot el panorama anterior: d'una banda, tot i que al llarg del segle XVIII les pressions institucionals a favor de la utilització del castellà a l'ensenyament primari van tenir poca eficàcia (Monés, 1984: 21.57; Pucyo, 1996: 150-160), tals pressions existien i el manteniment del català hi esdevenia cada vegada més polèmic; d'altra, el llatí a poc a poc anava sent desplaçat per la llengua nacional de la seva funció de llengua instrumental, la qual cosa equivalia a relegar-lo a la condició de matèria escolar.

Va ser en aquest context, doncs, quan per primer cop algú es va plantejar de manera conseqüent la conveniència d'emprar el català com a vehicle *integral* de l'educació, tal com es començava a fer amb el castellà a d'altres contrades. El promotor d'aquesta iniciativa era Baldiri Reixach (1703-1781), rector de la parròquia de Sant Martí d'Ollers, a prop de Banyoles, on va dedicar llargs anys de la seva vida a l'ensenyament dels joves. De fet, si el recordem ací és per les seves *Instruccions per la ensenyança de minyons* (1749), un dels pocs monuments pedagògics escrits en català. L'obra, una autèntica enciclopèdia escolar, representa una de les temptatives més serioses que s'hagin fet mai a casa nostra per tal de facilitar l'accés a les matèries escolars mitjançant l'ús de la llengua materna. La transcendència d'aquesta operació ha estat sovint malentesa: això no suposava en cap moment que el rector d'Ollers pretengués impugnar la condició de llengua nacional del castellà, com s'ha volgut fer creure de vegades

des de posicions nacionalistes, ans el reconeixement de la conveniència d'impartir la instrucció en l'única llengua que els alumnes concixien de debò. Reixach mai no va discutir, però, e paper de llengua comuna del Regne que els esdeveniments havien assignat al castellà:

Aquest tracte pues, y comunicació tant util à tot lo Regne de Espanya, no pot subsistir sens la intel·ligència, y sciencia de la llengua Espanyola, pues cada Provincia te son Lenguatge particular, y sols per medi de la llengua Espanyola, tenen, y conservan sa comunicació, tracte, y negoci. (Reixach, 1749: 308-309).

Com podeu comprovar, aquesta posició coincidia essencialment amb la que Maians, havia avançat uns anys abans:

Por *lengua española* entiendo aquella lengua, que solemos hablar todos los españoles cuando queremos ser entendidos perfectamente unos de otros. Digo perfectamente, para distinguir la lengua española de la aragonesa, la qual podrá ser propia y perfecta en el reino de Aragón, pero no lengua general de España; siendo cierto que los doctos no convienen en que lo sea, sino la que por otro nombre llamamos castellana, por ser la propia de las Castillas y singularmente de la Vieja, donde se habla con mayor pureza por comerciar con menos extranjeros. (Mayans, 1737: 296).

Amb una matisació important: allà on Maians es mostrava com un ferm partidari del predomini absolut del castellà com a única llengua de cultura, Reixach opinava, en canvi, que l'extensió del coneixement d'aquest idioma no tenia perquè resultar incompatible amb la cultivació de les respectives llengües provincials i, concretament, del català. El valor de la seva posició —desenvolupada al capítol de l'obra titulada "De la Sciencia de las Lenguas"— deriva del fet que no respon pas a un xovinisme obtús ni a cap afany particularista, sinó que constitueix una de les poques formulacions explícites en català dels postulats de l'*humanisme vulgar*. Dit molt breument: Reixach aplicava al seu idioma matern les propostes que en d'altres contextos s'havien esgrimit des de feia temps per atorgar a les llengües nacionals la primacia enfront del llatí. I això volia dir, per damunt de tot, treure el català de la situació d'indigència en què es trobava, a través de la traducció de textos procedents d'altres llengües —és a dir, d'una *translatio studii* en tota regla, a la qual ell mateix va contribuir amb les seves traduccions del *Teatro Crítico Universal* de Feijoo— i de la creació d'obres originals, ja que, com afirma en un passatge del seu llibre,

es cert, que si en Cathalà se escrigués tanta copia de llibres, com en Llatí, y en Castellà, vindria à ser nostra Llengua tant fertil en las veus, com en la Llatina, y la Espanyola. (Reixach, 1749: 298).

En la mateixa línia que Reixach caldria situar també, cosa encara més sorprenent, les remarques sobre la qüestió d'una de les grans figures de la Il·lustració espanyola: l'escriptor i polític asturià Gaspar Melchor de Jovellanos (1744-1811).

Quisiera yo asimismo que por vía de apéndice de esta enseñanza se aplicasen los principios de la gramática general a nuestra lengua mallorquina, y se diese a los niños una cabal idea de su sintaxis. Siendo la que primero aprenden, la que hablan en su primera edad, aquella en que hablamos siempre con el pueblo, y en que este pueblo recibe toda su instrucción, visto es que merece mayor atención de la que le hemos dado hasta aquí. Se dirá que la amamos, y es verdad, pero no la amamos con ciego amor. El mejor modo de amarla será cultivarla. Entonces conoceremos lo que vale y lo que puede valer: entonces podremos irla llevando a la dignidad de lengua literata; entonces irla proporcionando a la

exactitud del estilo didáctico y a los encantos de la poesía; y entonces, escribiendo y traduciendo en ella obras útiles y acomodadas a la comprensión general. abriremos las puertas de la ilustración a esta muchedumbre de mallorquines cuya miserable suerte está vinculada a su ignorancia, y su ignorancia será invencible mientras no se perfeccione el principal instrumento de su instrucción. (Jovellanos, 1802: 140).

El text —procedent de la *Memoria sobre educación pública, o Tratado teórico-práctico de enseñanza* (1802)— resulta encara a hores d'ara tan insòlit que bé mereix algun comentari. Lluís V. Aracil (1996: 17-18) n'ha fet de molt lúcids en un paper inèdit, que seguiré de prop en les línies següents. D'entrada, cal destacar el fet que Jovellanos no s'hi refereixi mai, al mallorquí, des de la seva condició d'estranger, sinó emprant la primera persona del plural. Voleu millor indici de la seva sincera preocupació per l'assumpte? I és que l'il·lustrat asturià, que va viure llargs anys desterrat a Mallorca, es sentia personalment concernit pel problema. Evidentment, Jovellanos no ignorava quina era la llengua més general del Regne, però aquesta constatació, en contrast amb les idees del seu contemporani francès Henri Grégoire, per a ell no desembocava de manera automàtica en l'exclusió o l'anihilament de qualsevol altre idioma. D'acord amb aquest plantejament, doncs, l'aptitud del vulgar —remarqueu que la denominació és la mateixa que emprava Dante a *De vulgari eloquentia* (1304-1307)— derivaria de la seva condició de llengua humana, capaç de vehicular qualsevol tipus d'activitat. Ara bé: Jovellanos sabia perfectament, i no ho oculta pas, que l'aptitud d'una llengua no és una cosa donada a la bestreta, sinó el fruit d'una tasca que comença per reconèixer-ne les deficiències, a fi de procurar esmenar-les mitjançant l'*esforç* i la *cultivació* —és a dir, el contrari de l'exaltació populista i el "ciego amor". El projecte, doncs, no té res a veure amb l'aïllament i l'autosuficiència, sinó amb el *comerç* amb l'exterior (la República de les Lletres) i la *imitació* dels grans models que brinda la nostra civilització. Comptat i debatut, l'únic que demanava l'il·lustrat asturià era que els notables mallorquins assumissin la responsabilitat que els pertocava a l'hora de procurar la instrucció dels seus compatriotes de les classes populars mitjançant l'única llengua que els uns i els altres compartien. I això suposava, prèviament, elevar a la dignitat de llengua lletrada l'instrument que havia de servir a aquesta finalitat.

4. COLOFÓ

Al meu entendre, el mèrit principal de Jovellanos —i abans que ell de Reixach— radica, precisament, en el fet d'haver entès a la perfecció que la iniciativa de la cultivació del català, com la de qualsevol altra llengua, no podia ser duta a terme sense el compromís i la participació decidida dels únics que es trobaven en condicions d'emprendre-la —és a dir, dels notables. No ens hauria d'estranyar, doncs, la nul·la repercussió que tals plantejaments van obtenir entre els nostres il·lustrats, atès que això significava posar en evidència les seves actuacions i demanar-los unes responsabilitats a les quals havien renunciat quan optaren per l'adopció del castellà com a llengua nacional, desentenenent-se de l'accés a la instrucció per part dels seus compatriotes menys afavorits per la fortuna. Més encara: aquest discurs havia de resultar també especialment extemporani pel fet de postular l'adopció d'una política lingüística *igualitària* dins l'àmbit del Regne d'Espanya, d'acord amb la qual l'existència d'una llengua comuna, com ara el castellà, no exclouria de manera automàtica la cultivació, ni la consegüent promoció al rang de llengua nacional dels altres idiomes.

Finalment, m'agradaria insistir, ni que fos a títol d'hipòtesi no verificable, en la transcendència que podria haver tingut el triomf de les tesis d'aquest *discurs de la responsabilitat* a l'hora d'afaiçonar la posterior realitat lingüística peninsular en una direcció molt distinta de la

que va acabar imposant-se. Tots els indicis, però, apunten al fet que aquesta possibilitat en aquell moment ja *no* era real. Al capdavant, les opcions que Reixach i Jovellanos plantejaven, a part de ser totalment minoritàries, com ja hem vist, havien estat prèviament descartades per una política de fets consumats que no n'admetia la més mínima discussió. El destí del discurs de la responsabilitat, doncs, no podia ser més deplorable: anar a raure al calaix de les ocasions històriques desaprofitades. En comptes d'això, vam tenir la Renaixença, però aquesta ja és tota una altra història...

BIBLIOGRAFIA

- ALMELA Y VIVES, Francisco (1951): "El monosilabismo valenciano", dins *Revista Valenciana de Filologia*, I, núm. 2, València, pp. 105-138.
- ALONSO, Amado (1943): *Castellano, español, idioma nacional*, Buenos Aires, Losada.
- ARACIL, Lluís V. (1983a): "El racionalisme oligàrquic", dins *Dir la realitat*, Barcelona, Ed. Països Catalans, pp. 47-65.
- (1983b): "Història inèdita de la llengua catalana (segles XIX-XX)", dins *Canigó*, núm. 806, Barcelona, març, pp. 28-31.
- (1984): *Minorización y extinción: tendencias, etapas y mecanismos del proceso de sustitución lingüística*, ponència presentada al Congrés de Sociologia de les Llengües Minoritzades, Getxo (Biscata), 1-5 octubre, mecanoscrit multicopiat transcrit per Eugeni Gregori Climent.
- (1986): "'Llengua nacional': Una crisi sense crítica?", dins *Limits*, núm. 1, Barcelona, novembre, pp. 9-23.
- (1995): *Decir y hablar en Cataluña (versión provisional)*, València, Seminari de Sociologia de València, curs 1995-1996, mecanoscrit multicopiat.
- AUROUX, Sylvain (1994): *La révolution technologique de la grammatisation*, Lieja, Mardaga.
- BALSALOBRE, Pep & GRATACÓS, Joan (eds.) (1995): *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema.
- CASANOVA, Emili (1988): "Sobre els sermons de les festes de Sant Vicent al segle XVIII a València", dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 385-407.
- CASSIRER, Ernst (1932): *Philosophie der Aufklärung*, New Haven, Yale University Press [trad. cast. *La filosofía de la Ilustración*, México, Fondo de Cultura Económica, 1943].
- COLON, Germà & SOBERANAS, Amadeu-J. (1985): *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CULIOLI, Antoine (1968): "La formalisation en linguistique", dins *Cahiers pour l'Analyse*, núm. 9.
- DD.AA. (1985): *La linguistique fantastique*, París, Clims & Denoël.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1978): *Narcís Vinyoles i la seua obra*, València, Universitat de València.
- FERRER I GIRONÉS, Francesc (1985): *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona, Ed. 62.
- FISHMAN, Joshua A. (1971): "National languages and languages of wider communication in the developing nations", dins N. H. Whiteley (ed.), *Language use and social change*, Londres, Oxford University Press, pp. 27-56.
- FOUCAULT, Michel (1964): "La folie, l'absence d'œuvre", dins *La Table Ronde*, maig [trad. cat. dins *L'ordre del discurs i altres escrits*, Barcelona, Laia, pp. 35-49].
- (1966): *Les mots et les choses*, París, Gallimard [trad. cast. *Las palabras y las cosas*, México, Siglo XXI, 1968].
- FUSTER, Joan (1989): "Català i castellà entre els valencians de la Il·lustració", dins *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 7. Història de la llengua*, València, Institut de Filologia Valenciana & Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 19-30.
- GARCIA, Francesc Vicenç (1979): *Sonets* (a cura de Giuseppe Grilli), Barcelona, Ed. 62.
- GAROLERA, Narcís (1985): "Unes mostres de prosa monosil·làbica catalana", dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XI, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 177-193.

- GULSOY, Joseph (1962): "La lexicografia valenciana", dins *Revista Valenciana de Filologia*, VI, núms. 2-3, València, pp. 109-141.
- HOBBSAWN, Eric J. & RANGER, Terence (eds.) (1983): *The invention of tradition*, Cambridge, Press Syndicate of the University of Cambridge [trad. cat. *L'invent de la tradició*, Vic, Eumo, 1988].
- MAR CET I SALOM, Pere (1987): *Història de la llengua catalana*, vol. I, Barcelona, Teide.
- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de (1780): *Discurso sobre la necesidad de unir al estudio de la legislación el de nuestra historia y antigüedades* [ed. dins *Prosa escogida*, Barcelona, Orbis, 1984, pp. 5-35].
- (1802): *Memoria sobre educación pública, o Tratado teórico-práctico de enseñanza* [ed. dins *Prosa escogida*, Barcelona, Orbis, 1984, pp. 97-197].
- MARFANY, Joan-Lluís (1995): *La cultura del catalanisme*, Barcelona, Empúries.
- MARTÍNEZ ALCALDE, María J. (1992): *Las ideas lingüísticas de Gregorio Mayans*, València, Ajuntament d'Oliva.
- MAYANS, Gregorio (1737): *Orígenes de la lengua española* [citat per la 2ª ed. Madrid, Victoriano Suárez, Madrid, 1873].
- (1757): *Rhetórica* [citat per l'ed. a cura d'Antonio Mestre, *Obras Completas III: Retórica*, València, Ajuntament d'Oliva, 1984].
- MEINECKE, Friedrich (1936): *Die Entstehung des Historismus*, Munic & Berlín, R. Oldenbourg [trad. cast. *El historicismo y su génesis*, México, Fondo de Cultura Económica, 1943].
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1942): "El lenguaje del siglo XVI", dins *La lengua de Cristóbal Colón*, Madrid, Espasa-Calpe, pp. 47-84.
- MONÉS, Jordi (1984): *La llengua a l'escola (1714-1939)*, Barcelona, Barcanova.
- NADAL, Josep M. (1992): *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona, Quaderns Crema.
- ORELLANA, Marcos Antonio de (1923): *Valencia antigua y moderna*, vol. III, València, Acció bibliogràfica valenciana [reed. facsímil Librerías "París-Valencia", 1987].
- PÉREZ RAMOS, Antonio (1996): "La indigencia carnívora", dins *El País*, 21-I-1996.
- PÉREZ VEJO, Tomás (1999): *Nación, identidad nacional y otros mitos nacionalistas*, Oviedo, Nobel.
- PITARCH, Vicent (1972): *Defensa de l'idioma*, València, L'estel.
- PUEYO, Miquel (1996): *Tres escoltes per als catalans*, Lleida, Pagès.
- PUIGBLANCH, Antoni (1811): *La Inquisición sin máscara*, [reed. facsímil Barcelona, Alta Fulla, 1988].
- RAFANELL, August (1991): *Un nom per a la llengua*, Vic, Eumo.
- (1999): *La llengua silenciada*, Barcelona, Empúries.
- REIXACH, Baldiri (1749): *Instruccions per la ensenyança de minyons*, [reed. facsímil Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983].
- ROMEU I FIGUERAS, Josep (1978-79): "Poesies en català de Llorenç Matheu i Sanç, autor valencià del segle XVII", dins *Els Marges*, núm. 14 (setembre 1978) i núm. 16 (maig 1979) [citat a partir de la reed. dins Josep Romeu i Figueras, *Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII*, vol. II, Barcelona, Curial, 1991, pp. 36-103].
- ROUDAUT, Jean (1971): *Poètes et grammairiens au XVIIIe siècle*, París, Gallimard.
- YAGUELLO, Marina (1984): *Les Fous du langage*, París, Le Seuil, 1984.